הרב יהודה שביב

הדי הימים

מה זאת עשה אלוקים לנו

תמהים כולנו לפישרה של מלחמה נוראית זאת שעברה עלינו. ביותר תמהים אותם שלומי אמונים הרואים באירועים שעברו על הדורות האחרונים מהלכי גאולת עם ועולם. עד עתה כמעט ראו עין בעין. עין אחת מתבוננת במאורעות והשניה בולשת בכתובים — והדברים תואמים. עצמאות מדינית, ראשית כבוש הארץ, המשך כיבושה, שחרור ירושלים והר הבית. ביסורים גדולים באו כל אלה, אך לאחר החבלים הנוראים באה בשורה גדולה, לידה חדשה. ומה עתה?

מדברים על נצחון מזהיר המאפיל (יחסית) על קודמיו, אך נצחון — ויהיה המזהיר ככל שיהיה, — אין בו משום בשורה של ממש, ואין בו כדי צידוק ונוחם לכאב ולצער, לאבדן ולשכול.
הוסף לכל זה את המפולת המדינית, את בידודה של ישראל, את הצלחותיהם של הערבים בנשק הנפט, * את תלותה הגדולה מתמיד של ישראל בארה״ב.
יש שאף תופעת התנכרותם של העמים לישראל כאילו מרגינה את ליבם, ובפיהם ניחומים של הבל לאמר: כך יאה וכך נאה. כאילו הכרח הוא שכל העמים יעמדו מעבר לזה של המתרס, כאילו לא טוב יותר מצב בו ידידים לישראל במשפחת העמים ואין היא מתיצבת לבדה כנגד רשעי ארץ. וכי לא מצינו דברי חזון על אחרית שבה מטים עמים שכם אחד לצד ישראל ומשתפים עצמם במעשה הגאולה?

כבר הורונו חכמים כי גם על הרעה יש לברך, אך כמו כן הורונו כי שונה ברכה על רעה מזו שעל טובה. לאמר: חייב אדם להאמין כי הכל מידו של הבורא יתברך, אף עליו

* לא את הכל יש לזקוף לחובת הנפט. דומה כי חלק לא מבוטל יש לזקוף לחובת מדיניות ההסברה הישראלית, במקום לומר בבירור כלפי פנים וכלפי חוץ כי לא כבשנו שטחים אלא שבנו לנחלת אבותינו, (פרט אולי לחלקים מסיני.) הרי שאנו בעצמנו קובעים כי השטחים כבושים ואינם בידינו אלא פקדון להבטחת בטחוננו. מעתה טוענות האומות — תופס הכלל כי אין להחזיק בשטחים כבושים, אשר לבטחון יש ערבויות וכיוב״ז. דרך טיעון ישראלית זו קצרת ראות היא גם בכך שמראש יוצרת אפשרות להעמיד בסימן שאלה את זכותנו של שטחי מדינת ישראל. כי אם יהודה ושומרון שטחים כבושים אף ירושלים והנגב שטח כבוש, ואף להם בעלים התובעים שטחים אלו הלא הם מיודענו הפלשטינאים.

להאמין כי כל מעשיו לטובה, אך אל לו להטעות את עצמו ולראות ברעה טובה. אל לו לברך "הטוב והמטיב" על תופעה רעה ומעציבה. בחינת התופעה תעשה על ידו בעיני בשר ודם הרואות את שלפניהן כמות שהוא. כשחושך לנגד עניו אל יקרא אור הוא, ואל יברך ברכת המאורות. אך יחד עם זאת — אל ישקע ביאוש מחמת חשכה נצחית, אלא ידע בעומק נפשו כי גם **"כי אשב בחושך ה' אור לי"** — ואומה שלימה תוכל לקרוא **"אל תשמחי אויבתי לי, כי נפלתי קמתי"** (עפ"י מיכה ז' ח').

כן הדברים ביחס למהלכי גאולה. וממשה רבנו נלמד: אף שברי היה לו כי ההשגחה העליונה מוליכה את העם משעבוד לגאולה, עם זאת, כשנראה היה לו כי צעד אחד שעשה (ובשליחותו של מקום עשה) לא הצמיח טובה אלא הוסיף לקושי השעבוד, לא היסס מלזעוק "למה הרעותה לעם הזה, למה זה שלחתני, ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך" (סוף פרשת שמות). ודאי בעומק אמונתו האמין כי אף זה שלב בשלבי גאולה, אך אמונה זו לא הביאתו לראות בצרה העכשוית, מעשה של טובה וישועה.

מאידך, בקצה המחנה קולות בדבר ארעיות מפעל הגאולה שלפנינו, ושמא תופעה בת חלוף היא, או שמא בכלל חזון שוא ראו עינינו.

אף הם, מתוך אפלה זמנית מיהרו להסיק כי הכל חשוך וכל אותם קרני אור של עבר והווה, והם רבים ומאירים, נעלמו אותה שעה מעיניהם. כלפי אותם, שבדעתם ובפיהם נימות של יאוש וחשש של ירידת כל המפעל לטמיון, יזכרו דבריו של הרב הראשי הגרא"י הרצוג זצ"ל. בעצומה של מלחמת העולם השניה קבע הוא בהחלטיות כי חורבן שלישי לא יבא. אז לא היתה מדינה יהודית, וצבא עברי טרם הוקם, וקלגסי אויב חזק ואכזרי כבר כבשו את אירופה וביססו שליטתם באפריקה ועמדו בשערי הארץ, ואז אחז פיק ברכיים את שליטי הארץ — שהיו עדיין שליחים של מעצמה גדולה — אנגליה. וכיום, כשהמערכה נטושה בקרבת בירות ערב, כשמולם עוצמה יהודית, כשכבר חזינו ביד ההשגחה העליונה המצעידה אותנו בדרך הגאולה, הניתן אף להעלות על הדעת מחשבת חורבן כל המפעל?

"רבת שבעה לה נפשנו". עייפנו ממלחמות, ומה עוד מלחמות שאין רואים תועלתן ואין רואים קיצן — אך בהיותנו עם עתיק עלינו לדלות מן המקורות העתיקים המספרים על קורות חיינו בארץ הזאת ותהליכי גאולתנו מן הגלויות, והשתרשותנו בה. ועתה צא ובדוק: כמה שנים עברו מעת שיצאו ישראל ממצרים עד שישבו בארץ איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו. לא שנה ולא שתים ואף לא עשרות שנים, כארבע מאות שנה חלפו, ובתוכן שנים קשות, רצופות סבל ומלחמות בלתי פוסקות עם גויי הארץ והעמים מסביב. תאמר בבית שני היה טוב יותר,? אין הדבר כן. מרבית ימי הבית שני — נגישות וקרבות, שלטון זר ודיכוי.

דומה שגורלנו שלנו שפר עוד מגורלם של קדמונים ואת כברת הדרך שעברנו במשך עשרות שנים לא עשו הם משך מאות, ובזמנים שלהם נביאים וחכמים, רוח הקודש והבטחת ישועה, ואנו — אין אתנו יודע עד מה, ובכל זאת מעשי הגאולה נגלים לעיננו בצורה מהירה וברורה עוד יותר מאשר בתקופתם.

ובכן מה הדבר? שלב מקדם בגאולה אין אנו רואים במלחמה זו, נסיגה וחורבן, ח"ו, אף אין להעלות על הדעת!

אך כלום יש תמיד לראות במלחמה משום שלב? וכי לא הוראנו לדעת מן המקרא ומתולדות ישראל כי יש והמלחמה אינה באה אלא כדי לזעזע, לנער ולצרף את העם מחטאים וממצב ואוירה שליליים בהם היה שרוי.

אף כאן צא ובדוק: במלחמות ישראל המתוארים בספרי נביאים ראשונים — התוכל להצביע על כל מלחמה ולהראות כי היתה שלב מקדם בגאולה? הן המקרא עצמו מעיד על רבות מהן כי באו כעונש על כי עשו הרע בעיני ה'. (פזורות הן על ספרי שופטים, שמואל, ואף מלכים).

במלחמה זו, שעברה עלינו, מדברים על מחדלים וכשלונות, הללו כולם בתחום הארצי, אך הצירוף של כל אלו המחדלים והכשלונות למסכת אחת שהביאה עלינו את היומיים הקשים ביותר בתולדותינו כאן, מעתיקה את הענין מהתחום הארצי לזה השמיימי (כשם שב"ששת הימים" ראינו את יד ה' בצירוף המופלא של הנסיבות הארציות הטבעיות, שיחד יצרו את נס השחרור).

ובפי רבים, וכן טובים, עלתה השאלה: מה זה עשה האלוקים לנו, או מדוע זה עשה ככה לנו. (אף זו תופעה בריאה לחפש שורש דבר במומים ופגמים פרטיים וצבוריים ולא כאותם המנסים למעט בחשיבותה ובנחיצותה של בקורת עצמית זו).

אבל אשמים אנחנו

אם תימצי לומר: יד אלוקית המייסרת את העם בצרות ומלחמות על רעה שבידיו, אף זה מסימני עידן גאולה, אף זה בטוי לגילוי פנים, השגחה ישירה, בחינת "וסביביו נשערה מאד". ועתה פוק חזי מאי עמא דבר. והעם מכה על חטאים (אם כי רבים הם המכים על חזה זולתם*). על חטא שחטאנו (כולנו) בעינים רמות בעוות מצח, על רדיפה והשתקעות אחר נוחות ורווחה חומרית. ושמא גם (ולא לאחרונה) על כי לא מיצינו את האפשרויות שזימנה בפנינו ההשגחה העליונה להתישב בשטחי הארץ החדשים, אחר כיבושם, וליישבם. כזאת מצינו אף בימי ההתנחלות הראשונים בארץ. לאחר שבנ"י לא עשו את שהוטל עליהם ויש ונמנעו מלהוריש את יושבי הארץ, אף ה' גמל עמהם ולא גרש את היושבים מפניהם כאשר הובטח להם בתורה (ראה תוכחתו של המלאך — שופטים ב, א—ד).

בספר שופטים מוצאים נמוק נוסף לכך שה' הותיר לבני ישראל אויבים בארץ "ואלה הגויים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל, את כל אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען. רק למען דעת דורות בני ישראל ללמדם מלחמה..." (ג, א־ב). ואמרו חכמים: "צוה הקב"ה למלאך שיניח בני אדם מן האומות, שמא יעשו תשובה... ועוד, שילמדו ישראל בהם לעשות מלחמה לכן נאמר (תהילים נט) "אל תהרגם פן ישכחו עמי... שלא ישכחו ישראל לעשות מלחמה". (אגדת בראשית מצוטט ע"י ר"א סופר ב"מקרא ומדרשו"). לקח זה נלמד היטב ע"י דוד המלך, ועוד בטרם קונן על הנופלים קרא להפיק את הלקח מהמפלה הגדולה בהר גלבוע, והוא: "ללמד בני יהודה קשת" (שמ"ב, א' י"ח). "יאמר דוד מעתה שנפלו גבורי ישראל צריכין בני יהודה ללמדם מלחמה ולמשוך בקשת" (רש"י שם). (אנו יודעים מסוף ספר שמ"א כי מפלה זו צפויה היתה

* אותם התולים הקולר אך ורק בטעויות שיקול הדעת של ההנהגה וביותר בעיוורונה, יזכרו נא את הפתגם "כד רגיז רציא על ענא עביד לנגדא סמותא" (ב"ק נב ע"א.) והנמשל מוסבר ברש"י "כך כשהקב"ה נפרע משונאי ישראל ממנה להן פרנסים שאינם מהוגנים".

ובאה כעונש שמיימי למלך שאול על חטאו, אך אין בזה כדי למנוע מהפיק לקחים ארציים.) הלא זה הוא הלקח הגדול והמיידי ממלחמתנו זאת. גורא הוא כשלקח זה צריך לבא כתוצאת מלחמה קשה ואכזרית. מלחמה זו, על תוצאותיה — בייחוד ההתחלתיות — צריכה לשמש תזכורת מתמדת כי אין להתפס לשאננות ורפיון ויש להתמיד בלימוד מלחמה, ולדעת כי מלאכה זו מלאכת ה' היא ואין לעשותה רמיה. דוקא עם רודף שלום וצמא שלום כעם ישראל חייב בתזכורת מתמדת זו. תזכורת זו "כתובה על ספר הישר" (דברי דוד בשמ"ב שם), כי רק ספר ישר יכול להוביל את לומדיו — קוראיו לתשוקת שלום־אמת מחד, יחד עם אמון ידים לקרב ולמלחמה.

בטחון של אמת

רבים ראו מלחמה זו כמעלה כורת על תחושת "כחי ועוצם ידי", תחושה שליותה אותנו מאז תום מלחמת השחרור והגיעה לשיא בשנים שלאחר מלחמת "ששת הימים". כאן נקודה שחשובה לנו ביותר.

הורגלנו והרגלנו עצמינו להבין כי אין רע במחשבת "כחי ועוצם ידי" אלא שיש רק לזכור כי ה' אלוקינו הוא שנתן לנו כח לעשות חיל. זאת בעקבות דבריו של הרמב"ן בפירושו לכתוב שם (דברים ח, יח): "ידוע כי ישראל גבורים ואנשי חיל למלחמה כי נמשלו לאריות ולזאב יטרף, ומלכי כנען במלחמה ניצחו אותם. על כן אמר אם תחשוב כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה תזכור השם שהוציא אותך ממצרים ולא היה לך שם כח ועוצם יד כלל... אם כן גם החיל הזה אשר עשית בכחך — ה' הוא שנתן לך את הכח כאשר עשית אותו ואם תשכח את ה' יכלה כחך ושארך ותאבד כאשר אבדו הם כי כל עוזבי ה' יכלו".

אם אמנם נכונה הבנה זו ברמב"ן כי אז חלוק הוא על דברי תרגום יונתן שהרי כך תרגם יונתן: "הוו זהירין דלא תמרון בלבכון חילן ותקוף ידן קנו לן נכסיא האלן".
דברים ברורים: הוו זהירים שלא תאמרון בלבבכם כחי וכו'.

באמת אין כל הכרח שדברי הרמב"ן יסתרו לדברי התרגום, הרמב"ן לא בא אלא להסביר כיצד יכולים בנ"י לשכוח את ה' ולשגות באשליה כי כחם עשה להם את החיל, זאת כי אכן גבורים הם ואנשי חיל, אך לאמיתו של דבר אין ראוי כלל לחשוב מחשבת כחי — עדות לכך המשך דברי הרמב"ן שם. "יחזר להביא עוד ראיה אחרת שלא תחשוב כחי ועוצם ידי וכו' ואמר שמע ישראל דבר אמת מפי, כי הגויים האלה הם גדולים ועצומים ממך ואיך תנצחם במלחמה, ועוד יש להם ערים גדולות ובצורות לרום השמים ואיך תכבוש אותם, ועוד ששם עם גדול ורם בני ענקים... וכשיתברר לך כל זה יש לך לדעת ולהאמין מן היום הזה כי לא תוכל לעבור עליהם כלל, עד שתדע כי ה' העובר לפניך הוא אש אוכלה והוא ישמידם ויכניעם לא כח ועוצם יד... וזהו שאמר דוד "כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם...". ובפרק ט' פסוק ד' "אל תאמר בלבבך — אחר שהזהיר שלא תחשוב כחי ועוצם ידי עשה לי, רק שתדע כי הניצוחים במלחמה ה' נתן להם הכח ההוא, והתקיפים שבהם והערים הבצורות אשר תלכדו ה' בכבודו עשה לכם כן בנם מפורסם מאיתו...".

אחר כל זה חשוב לזכור כי הדברים נאמרו ביחס לעבר, לפרשנות על נצחונות שהיו, אף חס לו — למאמין — מלבטוה בזרועו לעתיד. אף כאן ישמשו לנו דברי הרמב"ן למאירי דרך:

"כי ה' אלוקיכם ההולך לפניכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם". (דברים כ' ד') "יזהירם שלא ירך לבבם ולא ייראו מן האויבים. ויאמר שלא יבטחו בזה בגבורתם לחשוב בלבם גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה (יושם לב: זהו בדיוק הבטוי שבו השתמש הרמב"ן בפרשת עקב), **רק שישיבו לבם אל ה' ויבטחו בישועתו ויחשבו כי "לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה, כי רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו".** (רמב"ן שם)

דומה כי בזאת נכשלנו כולנו. וכי לא היינו מבטלים שמועות סכנה ומלחמה בניד יד כאומרים: סמוך על צה"ל. ולא שתנו לבנו כי שמנו בשר זרוענו, ולא סתם בשר כי אם בשרנו שלנו. הפכנו גורם אנושי, בשר ודם, למשהו מיסטי עליון, יודע כל, מתגבר על כל, עד שבא יום מבחן...

חיילים בחזית תחת אש חשו כי יש לבקש משען חזק יותר, מבטח עוז של ממש. ורבים רבים, אף רחוקים משגרת חיים דתית, בקשו לומר תפלה כלשהי, אם תפלה כתובה, אם ניסוח אישי ואם משאלה שבלב.

מה מדאיב כי אצל המנהיגות המדינית והצבאית דומה כי לא חל שינוי, ובבמות וכלי תקשורת חזרו באזנינו על הזמירות הישנות נוסח "... בטח בצה"ל" ו"סמוך על...", אף כי מי כמוהם ידע כי הכזיב, ולא מעט, אותו מבטח. *

כמו לדורנו ולנו נאמרו דברי הנביא:

"שובה ישראל על ה' אלוקיך כי כשלת בעונך. קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו... אשור לא יושיענו, על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר בך ירוחם יתום". (הושע יד, ב—ד)

תמיד תוהים היינו מה ענין סופו של פסוק "אשר בך..." לתחילתו, באה מלחמה אכזרית זו, ולאסונגו, לימדה אותנו על הקשר.

אפשר וגישה זו של המנהיגות באה מתוך מגמה להעלות את המוראל בעם. אך דומה כי אין דבר מסוכן יותר למוראל מאשר טפוח אשליות וזריעת "עובדות" ו"השקפות" שאינן נכונות. אף זה מן המחדלים שבמלחמה האחרונה — תחת דברים בדוקים ואמיתיים פוזרו הערכות ואף "ידיעות" שנתגלו מאוחר יותר כמוטעות ובלתי נכונות. כתוצאה מכך נפגעה אמינותה של ההנהגה, ותחת הגברת המוראל בא רפיון גם בנושא זה. זאת ועוד, מתוך שלא ידע העם בשלבים הראשונים של הסכנה לא קיננה בו חרדה

* כמו לעג לרש היתה הדרכה משרד החינוך לבתי"ס ללמד לקראת חנוכה את שירה של נעמי שמר "מעוז, צור ישועתי לך נאה לשבח" — שיר הלל למעוזי התעלה שהם, כביכול, צור ישועתנו ולהם נאה לשבח. עתה, לאחר שנכבשו ביד אויב ולא היו צור ישועה, הלא עתה יותר מתמיד ראוי לשוב למעוז צור ישועתי האמיתי, שלו — ורק לו — נאה לשבח. מה מצער כי אף בתי"ס ממ"ד ראו עצמם מודרכים בהנחיה זו וטרחו ועמלו לשבר אזניהם של ילדים רכים על מעוזים שהם צור ישועה יחד עם היושב בשמים.

המביאה מיידית לחשבון נפש ולתיקון דרכים ומעשים. כשאין תחושת סכנה גם אין יודעים להודות על ההצלה והישועה. ובשעות שבהן היתה צריכה להשמע תפילת הודייה גדולה על ההצלה, אז שמע העם על האימה הגדולה ואת מקום ההודיה תפסה דכאות לב ותעייה. נמצינו מחמיצים גם תועלתה של צרה וגם חובת הודייה. דומה שאף בתחום זה יש להפיק לקחים.

שובנו אלקי ישענו

אם אמירת הלל לא עלתה בידינו, שמא מקום לאמירת שירי המעלות
נראה כי מעולם לא נאמנו כל כך פסוקי שירי המעלות כבזמננו זה. תחילה על ההבדל ביניגו לבינם.

"אויה לי כי גרתי משך שכנתי עם אהלי קדר רבת שכנה לה נפשי עם שונא שלום אני שלום וכי אדבר המה למלחמה" (מזמור קכ)

ואם למלחמה פניהם כי אז

"אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי"

אך לא בהרים העזר אלא

"עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ...
הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל" (קכא)
"אם ה' לא ישמור עיר, שוא שקד שומר" (קכז)

וכי אימתי, אם לא עתה, ראויים להאמר פסוקים אלו:

"אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים
חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז
רב שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לגאי יונים" (קכג)

ועל הכל ההודייה.

"לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל.
לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם
אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו.
אזי המים שטפונו, נחלה עבר על נפשנו,
אזי עבר על נפשנו המים הזדונים
ברוך ה' שלא נתננו טרף לשיניהם...
עזרנו בשם ה' עושה שמים וארץ" (קכד)

ועוד יאמר ישראל:

רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל.
רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי..." (קכט)

והמסקנה:

"הבוטחים בה', כהר ציון לא ימוט לעולם ישב...
שלום על ישראל". (קכה)

שלום זה אפשרי גם עם היושבים בארץ, גם לאחר מלחמות ארוכות וכבדות. פלישתים הם אב טיפוס לאוייב אשר כזה. וכמו סימן למלחמות בנים, משמש העימות שבין אברהם, אבי האומה, לאבימלך מלך פלישתים. ובענין זה דרשו חכמים את הכתוב במשלי (טז).

"ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו"
"ברצות ה' דרכי איש — זה אברהם...
גם אויביו — זה אבימלך". * (ב"ר)

תנאי לשלום — ברצות ה' דרכי איש,
שמא אף זו דרך לשלום?

* קודם דרש ריב"ל פסוק זה כלפי יצר הרע, האויב התמידי, הגדל עם אדם מנעוריו עד זקנותו, אם מצא בתוך שבעים — הוא מולו, בתוך שמונים — הוא מפילו. אויב — מפיל שאינו יודע ליאות ותמיד אורב לו לאדם להפילו ברשתו, ועם זאת — אף עימו יתכן שלום "ברצות ה'...")